

Een regio met mogelijkheden

Als een politicus de tekenen des tijds wil verstaan moet zijn blik verder reiken dan de volgende verkiezingen. De pendelslag van het maatschappelijk bewustzijn is veelal langer dan de electorale cyclus. Tegelijkertijd is dat bewustzijn, dat zich uit in politieke meerderheden, meer bezig met het herstellen van fouten uit het verleden dan met de toekomst.

De Drees-periode is ondenkbaar zonder de naoorlogse bezinning op de jaren dertig en zo is het beleid in de jaren tachtig in de ogen van de uitvoerders vooral ook een reactie op de jaren zeventig. Maar terwijl men fouten denkt te herstellen dienen zich sluipenderwijs nieuwe problemen aan, die tot een – politiek gezien – anticyclisch gedrag nopen. Anticyclische opvattingen zijn uiteraard eerder het domein van de oppositie dan van de regering. Subjectieve profeet als ik ben voorspel ik dat we in de jaren negentig de huidige beleidsmakers zullen verwijten, dat zij financieringstekort en collectieve-lastendruk belangrijker hebben gevonden dan:

- verbreding van de basis van actieven in onze potentiële beroepsbevolking;
- een beter beheer van onze bebouwde- en niet-bebouwde omgeving;
- toegankelijkheid en kwaliteit van het onderwijs en de gezondheidszorg;
- het bestrijden van de nieuwe armoede.

Het is wellicht te gemakkelijk om deze voorspelbare verwijten tot program voor de jaren negentig te verheffen. Daarom kies ik een andere invalshoek: Europa 1992.

Europa

Op het eerste gezicht leent de Europese integratie zich zeer als alibi voor het huidige regeringsbeleid. Het z.g. Paaspakket is dan ook gepresenteerd als inpassing in de nieuwe markt. Bij nadere beschouwing schiet het eenvoudigweg aanpassen van belastingtarieven voor inkomen en winst te kort.

Waar het vooral om gaat is om Nederland een aantrekkelijke vestigingslokatie te laten zijn binnen de open Europese markt. Uit de ervaringen met het regionale beleid weten we dat fiscale

prykkels en subsidies nauwelijks doorslaggevend zijn bij de vestigingsplaatskeuze. Structureel van belang zijn rendementsverschillen. Op het punt van winstgevendheid staat het Nederlandse bedrijfsleven aan de Europese top. Een hogere sociale-premiedruk hoeft geen concurrentienadeel te zijn, zolang ze wordt gecompenseerd door lagere lonen en/of een hogere arbeidsproductiviteit.

Niettemin dwingen recente Europese – en internationale – rechterlijke uitspraken tot een herbezinning op ons sociale stelsel, met name waar het om een al dan niet verborgen toepassing van het kostwinnersbeginsel gaat. Die herbezinning mag niet leiden tot onrechtvaardige kortingen, maar wel tot een prioriteitsverlegging in het sociaal beleid. Het recht op werk verdient meer aandacht dan het recht op uitkering.

Als er één structureel kenmerk in Nederland afwijkend is van omringende landen dan is het wel de lage participatiegraad in het arbeidsproces. Dit dreigt een blijvend concurrentienadeel in termen van kostwinnerslonen of collectieve-lastendruk op te leveren, zeker in het perspectief van de vergrijzing van onze bevolking. De belangrijkste inhaal oefening die we te doen hebben is een verhoging van de participatiegraad door een actief werkgelegenheidsbeleid.

Deze noodzaak doet zich nauwelijks voor bij de belastingdruk. De effectieve belastingdruk op gezinnen en bedrijven is in ons land relatief laag. Dit blijkt niet zo zeer uit de tarieven, maar wel uit aftrekmogelijkheden – ook voor het bedrijfsleven (verliescompensatie, deelnemingsvrijstelling). Ter wille van de optiek is een verschuiving tussen tarieven en aftrek verdedigbaar, al er is geen Europese legitimatie voor een verlaging van de effectieve belastingdruk. Bovendien ligt de Europese prioriteit bij de harmonisatie van de indirecte belastingen en die is in het huidige beleid niet terug te vinden.

De aantrekkelijkheid van Nederland als vestigingsplaats zal voor een belangrijk deel bestaan uit het verder uitbuiten van onze comparatieve voordelen. Dat vergt aanpassing van onze materiële en immateriële infrastructuur, kortom overheidsinvesteringen. Deze bevinden zich thans op een historisch dieptepunt, terwijl achterstanden in on-

derhoud vele miljarden bedragen. Omdat we bij het berekenen van het overheidstekort appels en peren bij elkaar optellen verliezen we uit het oog dat een tekort waar een toenemend vermogen tegenover staat verre de voorkeur verdient boven evenwicht op de begroting met toenemende schulden in termen van in te halen investeringen in de toekomst. Dit te erkennen is eerlijker dan de schijnbeweging via debudgettering in de vorm van lease-contracten of particuliere toltunnels.

Arbeidsparticipatie

Alle prognoses wijzen erop, dat we tot ver in de jaren negentig blijven kampen met een veel te hoge werkloosheid. Daarmee blijft het actieve draagvlak – ook in internationale vergelijking – te smal. Versterking van dat draagvlak dient daadwerkelijk de hoogste prioriteit te krijgen. Dat vergt allereerst een beleid van voortgezette loonmatiging. Onmisbaar is ook voortgezette herverdeling van arbeid, langs een veelheid van wegen inclusief generieke arbeidsduurverkorting. Dit laatste zal in Nederland aan actualiteit winnen, naarmate de Duitse vakbondseis van een 35-urige werkweek meer gerealiseerd wordt. Aan het eind van de jaren negentig kan zo'n kortere werkweek worden gecombineerd met een verlenging van de levensarbeidsduur, die thans de facto ver voor het vijftigste levensjaar eindigt.

Vanaf het begin is specifieke aandacht geboden voor verbetering van de participatiemogelijkheid van vrouwen. Scholing en training voor herintredende vrouwen en kinderopvang behoren vanzelfsprekende voorzieningen te worden.

In vergelijking tot andere Europese landen drukken de kosten van de sociale zekerheid zeer zwaar op de factor arbeid. Zeker voor volksverzekeringen zou een bredere heffingsgrondslag gewenst zijn. Rijksbijdragen of andere vormen van fiscalisering kunnen tot een budgettaire neutrale beperking van de arbeidskosten bijdragen, waarbij deze beperking vooral gericht zou moeten worden op verlichting van de arbeidskosten van de laagstbetaalden. Verlaging van de prijs van arbeid, die bij de huidige produktiviteitseisen niet aan bod komt, is een marktconforme aanpak. Zij leidt tot een wijziging in onze sectorstructuur ten gunste van de dienstverlening (commercieel en niet-commercieel). Zolang we over gebrek aan ('wit') dienstbetoon, toezicht of zorg (bejaarden!) klagen, ligt daar een markt, die mogelijkerwijze ook nog door een lager btw-tarief gestimuleerd kan worden.

Zo'n programma biedt in eerste instantie geen ruimte voor verlaging van de loon- en inkomstenbelasting. In samenhang met de noodzakelijke loonmatiging zijn de koopkrachtperspectieven dus nogal mager. Herverdeling van de opbrengst van de beperking van aftrekposten kan aan de voet nog enige verlichting brengen.

Belangrijker is echter dat we afstappen van valse 'koopkrachtplaatjes', waar bij voorbeeld verlaging van de Ziekenfondspremie een koopkrachtvoordeel is, maar het zelf betalen van tandarts of specialist geen koopkrachtnadeel vormt. Het instandhouden van voorzieningen (streekbus), de toegankelijkheid van onderwijs (beurzenstelsel), gezondheidszorg (pakketomvang) of maatschappelijke dienstverlening (gezinszorg) vormen vitale onderdelen van wat veel burgers ervaren als hun 'koopkracht'.

De rol van de overheid

De internationalisering van de economie leidt volgens velen tot een marginalisering van de nationale politiek. Ongetwijfeld worden nationale marges beperkt. Maar de nationale overheid zal nooit zover terugtreden dat zij helemaal in Brussel belandt. Ik verwacht om verschillende redenen eerder het tegendeel.

Allereerst mogen wij onszelf niet te klein maken in het proces van integratie. Nederland behoort – gemeten naar bnp – nog steeds tot de top 20 van de wereld. Die positie is te belangrijk om als speelbal te fungeren.

Vervolgens zal de regio Nederland actiever optreden, naarmate – zoals te verwachten valt – Brussel zich meer bezighoudt met de spelregels dan met het spel. Binnen de Nederlandse context hebben we een soortgelijke ontwikkeling gezien. De industriepolitieke verlamming die het Nederlandse beleid na het RSV-debacle overvallen heeft, is in hoge mate gecompenseerd door regionale en lokale initiatieven, die noodzakelijk werden door een teruggetreden Den Haag en door de concurrentie van de omgeving. In West-Duitsland hebben de Länder Baden-Württemberg en Bayern veel eigen middelen ervoor over gehad om giganten als Mercedes en BMW in de eigen regio te laten investeren. Brussel wordt het prototype van de teruggetreden overheid, want het moet nog leren optreden. De regio Nederland kan zich geen afwachtende houding permitteren. De druk van de concurrentie zal iedere Nederlandse regering pressen om de overgebleven nationale marges volledig uit te buiten. En dat zou wel eens tot meer activisme kunnen leiden dan de ideologie van de

terugtrekkende overheid thans voor wenselijk houdt.

Dat activisme zal ook betrekking moeten hebben op het monetaire beleid. Als we voorrang geven aan groei en werkloosheidsbestrijding, dan zal de convergentie, die eendrachtig door de centrale banken van de Bondsrepubliek en Nederland wordt bepleit, een symmetrischer karakter moeten krijgen. Landen met appreciatiegevoelige valuta moeten evenzeer aangespoord worden tot stimulering van hun economie, als depreciatiegevoelige landen tot een deflatorisch beleid. Anders is de delegatie van ons wisselkoersbeleid aan Frankfurt een blijvende bijdrage aan onze werkloosheid. Nu combineren we een dure gulden met een ongelooflijk hoge reële rente.

Let wel, het voorgaande is een pleidooi voor een EMS waaraan ook de andere Europese landen blijvend aan kunnen meewerken. Het pleidooi vóór blijvend stabilere wisselkoersen à la Bretton-Woods zal in de komende jaren steeds meer mensen overtuigen. In het algemeen valt te verwachten dat na de euforie over flexibele prijzen de voorspelbaarheid van regulering meer aangehangen krijgt. Erratische prijsbewegingen en de voortgaande loskoppeling van financiële bewegingen ten opzichte van reële ontwikkelingen vragen om ingrijpen, zowel in de vorm van verdergaand internationaal banktoezicht als in de vorm van heffingen op speculatieve kapitaalstromen.

Eerherstel valt ook te verwachten voor een centraler inkomensbeleid. Het eerder bepleite beleid van loonmatiging en herverdeling van arbeid, geflankeerd door een overheidsbeleid dat de 'echte' koopkracht beschermt, vraagt om centrale afspraken met sancties tegen eventuele 'free riders'. Zulke afspraken zijn verre te verkiezen boven blijvend hoge werkloosheid of een vrije val van alle minimumlonen en de daaraan gekoppelde uitkeringen.

Ook vanuit het gezichtspunt van een rechtvaardige inkomensverdeling acht ik de kans groot op een zekere terugkeer naar centralisatie. Na een decennium van denivellering en toepassing van een nog steeds onbewezen 'prikkel'-theorie, waarin de vermogensverdeling – ondanks de beurskrach – nog veel ongelijker is geworden en waarin een nieuwe kaste van nu nog stille armen is ontstaan, is er behoefte aan een ommekeer. Al was het alleen om de externe effecten van de ongelijkheid (zoals ghettovorming en criminaliteit) te vermijden.

Ten slotte zie ik de rol van de overheid ook groter worden, als zij daadwerkelijk het aanbieden van werk voorrang geeft boven de financiering van langdurige werkloosheid. Het Zweedse arbeidsmarktbeleid geeft een voorbeeld

van een evenwichtige verdeling van recht en plicht. De overheid beschouwt het als haar plicht om te voldoen aan het recht op arbeid. Dat betekent tegelijkertijd een verplichting voor de werkzoekende. De samenleving als geheel is daarmee beter af.

Slot

In de jaren negentig zal Nederland een Europese regio zijn. We moeten ons daarvan niet al te veel verandering voorstellen. Van de materiële omgeving, die we nu kennen, zal meer dan 90% het jaar 2000 halen (calamiteiten daargelaten). De bedrijven zullen een hoger uitvalpercentage kennen, maar voor zover de Europese integratie de kosten van de intra-Europese handel verlagen, zijn wij met onze Europese export relatief de grootste profiteur. De koopman zal de dominee dus kunnen blijven onderhouden.

De integratie van Europa dient er vooral toe om de Europese identiteit te bewaren. Daarbij is enige nuchterheid geboden. Termen als 'Europese identiteit' horen verdacht veel bij een cultuurfilosofie die het rond iedere eeuwwisseling wel goed doet. Maar mijns inziens is de vergelijking met de 'Gründerjahre' hier meer op haar plaats dan met de 'Untergang des Abendlandes'. In sociaal-economisch opzicht is de belangrijkste en waardevolste erfenis die Europa aan de 21 eeuw nalaat, de conceptie van de 'welvaartstaat'. Sommigen noemen deze vorm van een sociaal gestemd kapitalisme 'sociale democratie', een term die een maatschappelijke ordening beschrijft, waaraan ook verlichte liberalen (Keynes) en christen-democraten hun steentje hebben bijgedragen. Door de inbreng van ecologische gezichtspunten wordt dit compromis met de vrijheid en het risico van ondernemen verder verrijkt. De kans op overleving van dit maatschappelijk concept neemt toe, naarmate Europa zich meer als één (handels-)blok manifesteert. De zin van de eenwording van Europa neemt af naarmate zij meer gericht wordt op 'veramerikanisering' of 'japanisering' van de Europese economie.

Het synergetisch effect van de Europese eenwording gaat ook verloren als de deelnemende landen hun eigen identiteit opgeven. Wie historische of culturele verschillen beschouwt als evenzovele handelsbarrières, streeft naar een onvruchtbare nivellering, die de integratie eerder belemmert dan bevordert. Achter de muren van het ene Europa zal zelfbewuste verscheidenheid een grotere bijdrage tot competitie vormen dan de uniformiteit van een of ander neo-Esperanto.

Opvallend is dat deze Europese er-

fenis thans de meeste weerklank vindt in de zuidelijke lidstaten van de Europese Gemeenschap en bij de aspiranten (Turkije). In Spanje, Portugal, Griekenland en zelfs Italië en Frankrijk is de koers waaraan SPD en PvdA nu zo twijfelen, een lichtend voorbeeld. Men kan hierin de parallel zien van geografische spreiding van het produkt 'welvaartstaat' in de laatste fase van zijn levenscyclus. Maar misschien is er ook reden voor trots.

Uniformering is geen basis voor innovatie, ook niet voor sociale innovatie. We leren niet van elkaar door aanpassing, maar door respect voor elkaanders identiteit. Nederland kan heel veel leren van de EG-partners. Nederland kan ook heel veel leren van vergelijkbare landen (klein en open economieën). In die laatste vergelijking doet Nederland het buitengewoon slecht als het om de

werkloosheidsbestrijding gaat. In vergelijking met bij voorbeeld Zweden of Denemarken zijn onze tegenvallende resultaten in de werkloosheidsbestrijding vooral toe te schrijven aan een nationale cultuur, die per saldo een harde gulden, lage inflatie en een grote gouden deviezenvoorraad prefereerde boven een lage werkloosheid. De gelijkenis met de jaren dertig is in dat opzicht inmiskenbaar.

Laat de dominee leren uit de geschiedenis en de koopman leren van andere landen, in beide gevallen kan Nederland één les trekken: je kunt beter de fouten van Drees maken dan die van Lubbers.

Thijs Wöltgens

De auteur is lid van de Tweede Kamer voor de PvdA.